

Kształcenie postaw uczniów wobec rozwoju globalnego¹

STRESZCZENIE

CEL NAUKOWY: Celem artykułu jest ukazanie postaw uczniów szkoły średniej wobec zagadnień związanych z problematyką wyzwań rozwoju globalnego w kontekście stosunków międzynarodowych.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Problemami badawczymi poddany analizie są poziom znajomości tematyki rozwoju globalnego oraz możliwe postawy wobec wyzwań, jakie niosą procesy globalizacji. Dokonano analizy wybranej literatury przedmiotu, a metodą badawczą była ankieta z pytaniami wielokrotnego wyboru.

PROCES WYWODU: Wysoki poziom wiedzy uczniów o otaczającym ich świecie, znajomość wyzwań globalizacji i rozwoju stosunków międzynarodowych może skutkować kreowaniem określonych postaw konsumenckich.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Bazując na podstawie wyników ankiet, autor stwierdził, iż poziom wiedzy uczniów ostatnich klas liceum w analizowanym zakresie jest na stosunkowo wysokim poziomie. Niewielka tylko część maturzystów nie spotkała się z zagadnieniami dotyczącymi antyglobalizmu i alterglobalizmu.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Wysoki poziom wiedzy uczniów o otaczającym ich świecie, znajomość wyzwań rozwoju stosunków międzynarodowych może skutkować przyjmowaniem postawy bliskiej akceptacji konsekwencji globalizacji. Warto do programu nauczania wprowadzić więcej tematyki związanej ze świadomym budowaniem postaw konsumenckich.

→ **SŁOWA KLUCZOWE:** **POSTAWY WOBEC GLOBALIZACJI, ANTYGLOBALIZM,
ALTERGLOBALIZM, POSTAWY KONSUMENCKIE**

¹ Artykuł powstał w ramach projektu badawczego nr 061/WE-KHZ/02/2017/S/7061 pt.: „Konkurencyjność międzynarodowa w perspektywie makro, mezo i mikro”.

ABSTRACT

Educating Students' Attitudes towards Global Development

RESEARCH OBJECTIVE: The aim of the article is to show the attitudes of secondary school students on issues related to the problems of global development challenges in the context of international relations.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The research problems analyzed are the level of familiarity with the subjects of global development and possible attitudes towards the challenges that globalization processes bring. The study analyzed the selected literature, and the survey method used was a questionnaire consisting multiple-choice questions.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The high level of knowledge of students about the world around them, knowledge of challenges of globalization and international relations may result in creating specific consumer attitudes.

RESEARCH RESULTS: Based on the results of questionnaires the author stated that the level of knowledge of students in the last year of high school in the analysed areas is at a relatively high level. Only a small part of high school graduates did not face issues related to anti-globalism and alter-globalism.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS: The high level of knowledge of students about the world around them, knowledge of challenges and development of international relations may result in adopting an attitude close to the accepting consequences of globalization. It is worth entering into the curriculum more topics related to conscious building of consumer attitudes.

→ **KEYWORDS:** **ATTITUDES TOWARDS GLOBALIZATION, ANTI-GLOBALISM, ALTER-GLOBALISM, CONSUMER BEHAVIOR**

Wstęp

Współczesne stosunki gospodarcze i społeczne to system naczyń połączonych. Przebieg zjawisk globalizacji i międzynarodowej integracji skutkuje rosnącą internacjonalizacją procesów produkcyjnych, dystrybucyjnych czy marketingowych (Porter, 2006, s. 20). Globalizacja przynosi krajom i społeczeństwom szereg korzyści, takich jak wzrost gospodarczy, rozwój handlu międzynarodowego, skok techniczny i technologiczny, kreowanie miejsc pracy, wzrost wydajności pracy i jakości towarów oraz wiele innych. Z drugiej jednak strony działania podmiotów gospodarujących w skali globalnej (zwłaszcza korporacji międzynarodowych) mają negatywne skutki dla państw i interesariuszy, środowiska naturalnego czy klimatu. Nierówności ekonomiczne, rozwarstwienie społeczeństw, konflikty o bogactwa naturalne, działania na zasadzie „chciwość jest dobra” i kierowanie się krótkoterminowymi korzyściami i czy promowanie nadmiernego

konsumpcjonizmu – to tylko niektóre minusy współczesnego oblicza globalizacji (Bakan, 2006; Zysk, 2014, s. 107).

Celem artykułu jest przedstawienie postaw uczniów szkoły średniej wobec wybranych zagadnień związanych z problematyką współczesnych wyzwań rozwoju globalnego, w tym z antyglobalizmem i alterglobalizmem (Społeczna Odpowiedzialność Biznesu, Sprawiedliwy Handel) w kontekście szeroko pojętych stosunków międzynarodowych.

Dylematy kształtowania postaw

Kształtowanie postaw i zachowań jednostki powiązane jest z mentalnością człowieka i przekonaniami normatywnymi, które z kolei determinują sposób postrzegania i oceny rzeczywistości społecznej czy ekonomicznej, np. metody podziału wytwarzanych dóbr czy odpowiedzialności (Reykowski, 1992, s. 147). Postawa względem jakiegoś zjawiska, stanu czy procesu jest wyjaśniana przez pojęcie wartości. Procesy globalizacji, postęp technologiczny i komunikacyjny wpływają na ustanawianie nowej hierarchii wartości człowieka, które ujawniają się w postawach i zachowaniach nauczycieli, uczniów i ich rodziców. Coraz bardziej widoczne są wartości neoliberalne, konsumpcyjny styl życia, konkurowanie za wszelką cenę, akcentowanie wysokości dochodów, a nawet hedonizm (Michałowska, 2013, s. 82). Według M. Czerniawskiej (2010, s. 273) system wartości i postaw społeczno-politycznych współczesnej młodzieży ewoluuje w kierunku od „kollektywizmu” do „indywidualizmu”.

W społeczeństwie doby kapitalizmu obserwuje się dążenie do szybkiej kariery zawodowej, odniesienia sukcesu materialnego i zdobycia w ten sposób uznania społecznego. Wraz z globalizacją zmienia się też rola szkoły, nauczycieli i rodziców w procesie kształtowania postaw i nowych ujęciach wartości reprezentowanych przez uczniów (Szczęsny, 2001, s. 122). Przemiany ekonomiczne, społeczne i kulturowe znajdują odzwierciedlenie w tendencjach neoliberalnych, a te wpływają na sferę postaw i wartości. Jak pisze D.A. Michałowska (2013, s. 153):

w kontekście szybkich przemian globalizacyjnych współczesna szkoła musi się zmienić, jeśli ma spełniać istotne funkcje dla rozwoju (...) psychospołecznego jednostki oraz życia publicznego w demokratycznym społeczeństwie. Jej rola polegałaby m.in. na kształtowaniu wrażliwości na wartości w kontekście procesów globalizacji.

Współczesny uczeń musi się odnajdować w zmiennych warunkach otoczenia, umieć korzystać ze zdobyczy cywilizacyjnych i dobrodziejstw globalizacji. Strategia systemu edukacyjnego stworzona przez państwo i instytucje oświatowe (wraz z celami rozwojowymi i planami na poziomie organów samorządowych) powinna stwarzać warunki do rozwoju, zdobywania wiedzy i umiejętności oraz – przy współdziałaniu rodziców – kształtowania społecznie dojrzałych postaw uczniów. Pozwoli to na aktywne uczestnictwo w życiu społecznym, kulturalnym i gospodarczym oraz realizację aspiracji jednostki. W realizacji

efektów kształcenia wśród młodych członków społeczeństwa nie mogą dominować postawy konsumpcyjne, mimo że siły rynkowe i procesy gospodarcze sprzyjają hołdowaniu takim właśnie wartościom i postawom (Marciniak, 2011, s. 221).

Postawy wobec rozwoju globalnego – przegląd literatury

Globalizacja to szereg wielowymiarowych i wielopłaszczyznowych procesów zachodzących w gospodarce światowej. Pojęcie to związane jest z umiędzynarodowieniem działalności w skali świata (Zorska, 1998, s. 7; Bauman, 2000, s. 5; Liberska, 2002, s. 19; Stiglitz, 2004, s. 21; Bourguignon, 2017, s. 20). Rozwój globalny można rozumieć jako efekt poszerzającej się liberalizacji wielu rodzajów rynków, integracji gospodarek oraz rosnących strumieni handlu światowego w zakresie przepływów towarów, usług, innowacji i kapitału dokonywanych w globalnych łańcuchach dostaw (Stiglitz, 2002, s. 5; Dreher, 2006, s. 1098). Pomimo korzyści przebieg globalizacji skutkuje wieloma napięciami w skali międzynarodowej, co prowadzi do postulowania wdrażania alternatywnych modeli gospodarowania i koncepcji rozwoju społeczno-gospodarczego. Krytyka efektów procesu globalizacji doprowadziła do powstania dwóch ruchów społecznych: antyglobalizmu (gwałtowny sprzeciw wielu środowisk wobec tendencji globalizacyjnych i ich negatywnych skutków) i alterglobalizmu (postulowane są reformy obecnego kierunku przemian w gospodarce światowej i uwzględnianie humanitarnego wymiaru rozwoju globalnego). Pojawiły się też koncepcje zrównoważonego rozwoju, czyli zaspokajania potrzeb interesariuszy i określanie równowagi ekonomiczno-społecznej (Micklethwait i Wooldridge, 2003, s. 24; Gawor, 2006, s. 44; Kowalik, 2010, s. 61; Flejterski, 2011, s. 245; Zysk, 2017, s. 1155).

Opisywane powyżej zjawiska i procesy stawiają przed systemem edukacyjnym szczególne wyzwania. W badaniach wartości cenionych przez uczniów w opinii nauczycieli (Michałowska, 2013, s. 95) podkreśla się wysokie znaczenie postawy indywidualizmu, nastawienia na sukces materialny i społeczny, odnoszenie korzyści z wykorzystania mechanizmów wolnorynkowych oraz konkurowania i postawy rywalizacji. W celu zapobieżenia negatywnym skutkom globalizacji warto akcentować rolę edukacji młodzieży jako sfery kształtowania wartości, świadomości i postaw (Ćwikliński, 2005, s. 31). M.J. Szymański (2007, s. 46) akcentuje konieczność kreowania postawy „emancypacyjnej” młodzieży, która polega na wyzwoleniu się od form opresji powodowanej przez siły natury, kultury, techniki i gospodarki. Podkreśla też wagę zdobywania wiedzy i umiejętności w celu walki o realizację celów. D. Kukła (2009, s. 60) twierdzi, iż „globalizacja wymusza na procesie edukacji zmiany w kierunku kształcenia innowacyjnego”. Szkoły muszą zacząć kształtować ucznia cechującego się nowymi postawami wobec innowacji, aktywności czy inicjatywy. O konieczności wypracowywania w trakcie procesów edukacyjnych postaw przedsiębiorczych piszą M. Borowiec i T. Rachwał (2011, s. 322). Ich zdaniem nauczanie podstaw działalności gospodarczej i odpowiedniego stosunku do zjawiska globalizacji mogłoby się zaczynać już w gimnazjum. Z kolei w badanej przez

G. Maciejewskiego (2015, s. 166-167) grupie młodych osób w wieku 16-25 lat zauważalna jest zdecydowana indywidualizacja postaw konsumpcyjnych oraz silny prosumeryzm (aktywny udział w kreowaniu używanych produktów). Natomiast w badaniach A. Senejko i Z. Łosia (2016, s. 297) zaprezentowano możliwość powiązań postaw wobec globalizacji ze specyfiką stylów tożsamości. Osoby z silnie wyrażoną postawą akceptującą wobec globalizacji charakteryzują się przede wszystkim stylem informacyjnym (aktywnie szacujący i weryfikujący informacje odnoszące się do Ja), a najsłabiej – stylem normatywnym (przejmują oczekiwania, przepisy od znaczących osób). Wyniki analiz umożliwiają dostrzeżenie związku odpowiedniego układu postaw wobec globalizacji ze stylami tożsamości i zaangażowaniem, stanowiącego różny rozwojowy potencjał danej osoby. T. Łączek (2016, s. 315) w przeprowadzonych badaniach podejmuje próbę określenia, jak rozumiany jest sukces życiowy przez młodzież żyjącą w zglobalizowanym świecie ponowoczesnych wartości, takich jak hipertrofia postaw konsumpcyjnych. Przejawia się ona w dążeniu do życia przyjemnego, wygodnego, poddawania się konsumpcji, kierowania się zasadami hedonizmu i materializmu praktycznego. Najczęściej wskazywaną przez respondentów kategorią było „osiągnięcie wyznaczonych celów”, którą autor przypisuje postawie egocentryzmu.

Cel niniejszej pracy badawczej nie był dotąd podejmowany i analizowany w znanych autorowi pracach, choć – jak powyżej zaprezentowano – rozważane były w literaturze przedmiotu zbliżone propozycje pokrewne w tematyce kształtowania postaw młodzieży w dobie globalizacji.

Założenia metodyczne badań

Podstawowymi problemami badawczymi poddanymi analizie w publikacji są poziom znajomości przez ankietowane osoby tematyki rozwoju globalnego oraz możliwe postawy wobec wyzwań, jakie niosą procesy globalizacji. Badano też znajomość problematyki antyglobalizacji i alterglobalizacji, w tym Społecznej Odpowiedzialności Biznesu i Sprawiedliwego Handlu.

Przyjętą metodą badawczą jest ankieta składająca się z 10 pytań wielokrotnego wyboru. Zaprezentowane zostaną wyniki badań ankietowych (próba 48 osób, dwie ostatnie klasy) przeprowadzonych wśród przyszłych maturzystów jednego z liceów w Krakowie. Ankieta zawierała autorskie pytania, wszystkie były wielokrotnego wyboru. Badanie było anonimowe i trwało około kwadransa. Ankietowani mieli za zadanie przyporządkować odpowiednią liczbę punktów odpowiedziom z ankiety w taki sposób, aby najważniejsza ich zdaniem odpowiedź miała najwięcej punktów, a najmniej ważna – najmniej punktów. Przykładowo w pytaniu, gdzie możliwe były cztery odpowiedzi, można było czterem propozycjom A, B, C i D przyporządkować wartości punktowe od 1 do 4. Autor szczegółowo omówił uzyskane odpowiedzi i podzielił się przemyśleniami związanymi z percepcją maturzystów w analizowanym zakresie. Zdaniem autora artykułu wysoki poziom wiedzy uczniów o otaczającym ich świecie, znajomość współczesnych wyzwań i rozwoju

stosunków międzynarodowych może skutkować przyjmowaniem postawy bliskiej akceptacji konsekwencji globalizacji.

Wyniki badań ankietowych i ich interpretacja

Pierwsze pytanie dotyczyło rozumienia przez uczniów pojęcia „globalizacja”. Najwięcej punktów (135) zebrała opcja „przenikanie się systemów gospodarczo-społecznych”, a najmniej (101) – „procesy mające wpływ na nasze codzienne życie”. Odpowiedzi „integracja struktur ekonomicznych państwa” i „umiędzynarodowienie gospodarek” otrzymały odpowiednio 111 i 113 punktów. Można wnioskować, że o ile młodzież licealna zdaje sobie sprawę z tego, że dzisiejsza gospodarka światowa to system naczyń połączonych, to w małym stopniu doświadcza wpływu tych procesów na swoje życie lub nie jest tego wpływu świadoma.

W pytaniu drugim należało wskazać obszary oddziaływania globalizacji. Odpowiedzi „przepływ informacji” przypisano najwięcej punktów (152), następnie obszarowi „kultura” – 143, „technice i technologii” – 141. Najmniej punktów przyporządkowano „gospodarce” (131) i „polityce” (126). Uczniowie w największym stopniu doceniają wymianę informacji za pomocą portali społecznościowych, a kwestie polityczne i gospodarcze są na drugim planie i nie zajmują ważnego miejsca w obszarze zainteresowań.

Trzecie pytanie dotyczyło pozytywnych skutków globalizacji dla naszej gospodarki. 127 punktów przyporządkowano odpowiedzi „postęp naukowo-techniczny”, 112 – „integracji ekonomicznej”, a 111 „wzrostowi wymiany handlowej”. Najmniej, bo 105 punktów dostała opcja „rozwój gospodarczy”. Uczniowie zdają sobie sprawę z korelacji pomiędzy procesami globalizacji a transferem *know-how* i postępu technicznego. W mniejszym stopniu wiążą jednak globalizację z rozwojem gospodarczym Polski.

Przy czwartym pytaniu ankietowani mieli wskazać pozytywne skutki globalizacji dla nich samych. Najwięcej wskazań dotyczyło odpowiedzi „Internet” – 130, dostęp do „nowoczesnych produktów” otrzymał 116 punktów, a „poznawanie innych kultur” – 111. Najmniej – 104 punkty – przyznano „poczuciu bezpieczeństwa”. Internet stał się nieodłączną częścią życia młodych ludzi i ten właśnie element kojarzą oni z procesami współzależności i integracji gospodarek. W mniejszym stopniu uczestnictwo w „światowym społeczeństwie” daje im poczucie bezpieczeństwa na co dzień.

W pytaniu piątym uczniowie ocenili niekorzystne skutki procesów globalizacji dla polskiej gospodarki. Najwięcej punktów dostała odpowiedź „rosnące problemy ekologiczne” – 122, następnie „wrażliwość na globalne kryzysy” – 116 i „wzrost potęgi międzynarodowych korporacji” – 111. Najmniej, bo 102 punkty przyznano tematyce „upadku polskich firm na skutek rozwoju konkurencji”. Zdaniem autora wprowadzenie tematyki ekologii i ochrony środowiska do programów nauczania w szkołach skutkuje wzrostem świadomości badanych, a zagadnienia konkurencji są w mniejszym stopniu kojarzone z globalizacją.

Przy szóstym pytaniu badani mieli wskazać negatywne skutki globalizacji dla nich samych. Przyszli maturzyści najbardziej obawiają się „rozwoju chorób cywilizacyjnych” – 121

punktów, następnie „wzrostu zagrożenia terrorystycznego” – 116 oraz „upadku narodowej kultury” – 115. Uczniowie w mniejszym stopniu wybierali jako ważną dla nich samych tematykę narastających nierówności dochodowych na świecie.

Kolejne cztery pytania dotyczyły postawy młodych ludzi odnośnie do negatywnych skutków procesów globalizacji, czyli zjawiska ruchów anty- i alterglobalizmu oraz zagadnień Społecznej Odpowiedzialności Biznesu i Sprawiedliwego Handlu. W każdym z tych pytań ostatnią opcją było wskazanie „nie spotkałam/em się z tym pojęciem” – co miało na celu zbadanie poziomu wiedzy czy świadomości istnienia zjawiska w przedmiotowym zakresie. W odpowiedzi na pytanie o cechy „postawy antyglobalistycznej” najwięcej punktów przyznano opcji „protesty przeciw działaniom organizacji międzynarodowych” – 100, następnie wskazano „brak zgody na rolę kapitału we współczesnym świecie” – 97 i „aktywną walkę z panującym modelem społeczno-ekonomicznym” – 95 punktów. Tylko 3 punkty przyporządkowano do opcji „nie spotkałam/em się z tym pojęciem”, co oznacza, iż ankietowani w większości mieli do czynienia z zagadnieniami antyglobalizmu.

W pytaniu ósmym uczniowie zostali zapytani o cechy postawy alterglobalistycznej. Aż 93 punkty przypisano odpowiedzi „poszukiwanie nowego modelu rozwoju gospodarki światowej”, 80 – „działaniom prospołecznym i proekologicznym”, a 70 „otwartej krytyce kapitalizmu”. Tylko 10 punktów przyporządkowano do opcji „nie spotkałam/em się z tym pojęciem”, co oznacza, iż wśród ankietowanych mniej popularna jest znajomość zagadnień alterglobalizmu niż antyglobalizmu.

W dziewiątej części ankiety zapytano uczniów o znajomość pojęcia Społeczna Odpowiedzialność Biznesu. 94 punkty dostała odpowiedź, że CSR to „odpowiedzialność przedsiębiorstw za wpływ na społeczeństwo”, 82 – „współpraca z lokalnymi władzami i społecznością”, a 81 – „działania wizerunkowe i marketingowe”. Dwie ostatnie opcje dostały prawie tyle samo punktów, co może oznaczać opaczne rozumienie badanego zjawiska przez uczniów, bo utrzymywanie dobrych relacji z interesariuszami to nie marketing. Tylko 7 punktów przypisano do opcji „nie spotkałam/em się z tym pojęciem”, co można ocenić jako większą świadomość badanych niż w przypadku antyglobalizmu (3 punkty), ale mniejszą niż w przypadku alterglobalizmu (10).

Dziesiąte pytanie dotyczyło znajomości wśród młodzieży tematyki Sprawiedliwego Handlu (więcej – Zysk, 2016, s. 311). 92 punkty przyznano odpowiedzi, że to „niezależny system handlu z bezpośrednimi relacjami pomiędzy producentami i konsumentami”, 83 – „kupowanie oznakowanych towarów pochodzących z krajów nierozwiniętych”, a 78 – „działania nakierowane na poprawę jakości życia ubogich społeczeństw”. 8 punktów otrzymała odpowiedź „nie spotkałam/em się z tym pojęciem”, co można uznać za wynik zbliżony do tej samej części badania Społecznej Odpowiedzialności Biznesu (7 punktów). Stosunkowa dobra znajomość tematyki pozwala sądzić, iż ankietowana młodzież spotkała się z zagadnieniami niwelowania nierówności ekonomicznych pomiędzy krajami bogatej Północy i biednego Południa poprzez międzynarodowy ruch konsumentów, jakim jest Fair Trade.

Podsumowanie, wnioski i rekomendacje

Jedną z konsekwencji globalizacji jest rozwój indywidualnych poglądów, zachowań i postaw. W literaturze przedmiotu model postaw wobec globalizacji wyróżnia trzy podstawowe ich rodzaje (Senejko i Łoś, 2017, s. 299):

1. postawa akceptująca, która wyraża otwarcie na rzeczywistość globalną, ufność wobec zachodzących przemian i aktywne użytkowanie różnych jej aspektów;
2. postawa krytyczna oznaczająca sprzeciw i brak zgody na różne formy nadużyć związanych z globalną rzeczywistością;
3. postawa lękliwa, która wyraża uwrażliwienie na możliwe zagrożenia związane z globalizacją, niepewność, czy się podoła wyzwaniom globalizacyjnym.

Przeprowadzone badania pozwoliły ustalić na podstawie wyników 48 ankiet, iż poziom wiedzy uczniów ostatnich klas liceum w zakresie problematyki wyzwań rozwoju globalnego w kontekście stosunków międzynarodowych był na stosunkowo wysokim poziomie. Niewielka tylko część maturzystów nie spotkała się z zagadnieniami dotyczącymi antyglobalizmu i alterglobalizmu (w szczególności z tematyką Społecznej Odpowiedzialności Biznesu i Sprawiedliwego Handlu). Badana próba uczniów ma świadomość procesów zachodzących w zglobalizowanej gospodarce światowej, rozumie podstawową tematykę umiędzynarodowienia oraz potrafi określić pozytywne i negatywne aspekty globalizacji zarówno w skali makroekonomicznej, jak i dla pojedynczego uczestnika rynku – zatem ich orientacja bliska jest postawie akceptującej globalizację.

Autor jednocześnie rekomenduje podmiotom zajmujących się tworzeniem programów nauczania dla licealistów podjęcie problematyki rozwoju globalnego oraz szans i zagrożeń, jakie niesie zjawisko globalizacji. Warto też wprowadzić do nich więcej tematyki związanej ze świadomym budowaniem postaw konsumenckich i odchodzeniem od postawy konsumeryzmu, gdyż z przeprowadzonej ankiety wynika, iż jest to obszar nieco pomijany w kształceniu młodzieży.

BIBLIOGRAFIA

- Bakan, J. (2006). *Korporacja. Patologiczna pogoń za zyskiem i władzą*. Warszawa: Wydawnictwo Lepszy Świat.
- Bauman, Z. (2000). *Globalizacja*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Borowiec, M. i Rachwał, T. (2011). Kształtowanie postaw przedsiębiorczych na lekcjach geografii wyzwaniem edukacyjnym w procesach globalizacji. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 7, 321-332.
- Bourguignon, F. (2017). *The globalization of inequality*. Princeton: Princeton University Press.
- Czerniawska, M. (2010). *Kolektywizm versus indywidualizm – zmiany wartości i postaw młodzieży w okresie przeobrażeń ustrojowych. Studium interdyscyplinarne*. Białystok: Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej.
- Ćwikliński, A. (2005). *Zmiany w polskiej edukacji w okresie globalizacji, integracji i transformacji systemowej*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Dreher, A. (2006). Does Globalization Affect Growth? Empirical Evidence from a New Index of Globalization. *Applied Economics*, 10, 1091-1110.

- Flejterski, S. (2011). Progłobiści, antygłobiści i altergłobiści. Spojrzenie z punktu widzenia zarządzania finansami. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse. Rynki finansowe. Ubezpieczenia*, 38, 243-254.
- Gawor, L. (2006). Antyglobalizm, alterglobalizm i filozofia zrównoważonego rozwoju jako globalizacyjne alternatywy. *Problemy Ekorozwoju*, 1(1), 41-48.
- Kowalik, T. (2011). Kryzys systemu w perspektywie alterglobalizmu. W: G.W. Kołodko (red.), *Globalizacja, kryzys i co dalej*. Warszawa: Poltext, 61.
- Kukla, D. (2009). Edukacja i rynek pracy w dobie globalizacji. *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pedagogika*, 18, 59-72.
- Liberska, B. (2002). *Globalizacja. Mechanizmy i wyzwania*. Warszawa: PWE.
- Łączek, T. (2016). Sukces życiowy młodzieży w zglobalizowanym świecie. W: V. Tanaś i W. Welskop (red.), *Edukacja w zglobalizowanym świecie*. Łódź: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Biznesu i Nauk o Zdrowiu, 315-323.
- Maciejewski, G. (2015). Młodzi konsumenci wobec globalnych trendów w konsumpcji. *Marketing i Rynek*, 2 (CD), 166-167
- Marciniak, M. (2011). *Oficyna konsumpcyjna młodzieży akademickiej – perspektywa Baumanowska*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Michałowska, D.A. (2013). *Wartości w świecie edukacji na początku XXI wieku*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Micklethwait, J. i Wooldridge, A. (2003). *Czas przyszły doskonały: wyzwania i ukryte obietnice globalizacji*. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Porter, M.E. (2006). *Przewaga konkurencyjna. Osiąganie i utrzymywanie lepszych wyników*. Gliwice: Wydawnictwo Helion.
- Reykowski, J. (1992). Kolektywizm i indywidualizm jako kategorie opisu zmian społecznych. *Przegląd Psychologiczny*, 35, 147-171.
- Senejko, A. i Łoś, Z. (2017). Postawy wobec globalizacji a style tożsamości. *Roczniki Psychologiczne/Annals of Psychology*, 19(2), 297-314.
- Stiglitz, J.E. (2002). *Globalization and its discontents*. New York: Norton.
- Stiglitz, J.E. (2004). *Globalizacja*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Szczerbny, W.W. (2001). *Edukacja moralna. Logos. Antropos. Praksis. Etos*. Warszawa: Wydawnictwo Żak.
- Szymański, M.J. (2007). Pedagogika emancypacyjna – szanse i bariery. W: E. Rogalski (red.), *Refleksje nad współczesną pedagogiką w Polsce*. Białystok: Wydawnictwo NWSP, 45-53.
- Zorska, A. (1998). *Ku globalizacji? Przemiany w korporacjach transnarodowych i w gospodarce światowej*. Warszawa: PWN.
- Zysk, W. (2014). Sprawiedliwość i odpowiedzialność w działalności przedsiębiorstw – pokryzysowe next steps. *Prakseologia*, 156, 107-133.
- Zysk, W. (2016). Sprawiedliwy handel międzynarodowy – nowa umowa społeczna. *Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia*, 3(81), 311-321.
- Zysk, W. (2017). Trends in the Area of Responsibility and Justice in the Activities of Enterprises: Implications for the V4 Countries. *Proceedings of the 5th International Conference Innovation Management, Entrepreneurship and Sustainability 25-26 May*. Prague, 1155-1165.

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License <http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>